

ELMÉLET – MÓDSZERTAN

FALUVÉGI ALBERT

Foglalkoztatási központok és körzetek Magyarországon *

Az urbánus és a rurális térszerkezet egy meghatározása

Bevezetés

A fejlett országokban már több évtizede eljutottak ahhoz a felismeréshez, hogy az országok és a régiók fejlődésében kiemelkedő szerepet játszanak a dinamikusan fejlődő nagyvárosok és azok régiói. Az erre vonatkozó vizsgálatok az USA-ban kezdődtek, majd átterjedve Kanadára, a többi OECD¹-országban is teret nyertek. Új regionális és lokális vizsgálatok indultak. Ismételten megjelent az urbánus és a rurális térségek elkülönítése, amelyekre a kibontakozó vidékfejlesztési politikák miatt is szükség volt. Új megvilágításba került a városok szerepe régiójuk fejlődésében, megerősödött a pólus-szemlélet.

A már jól bevált regionális tagolódás (az EU-ban a NUTS-rendszer) dominanciája mellett felerősödött a funkcionális területi egységek meghatározása és alkalmazása iránti igény, a metropoliszok/nagyvárosok szerepének a vizsgálatával (Metropolitan Regions – OECD) vagy akár az egész országokat átfedésmentesen lefedő foglalkoztatási városkörzetek rendszerének alkalmazásával (Labour Market Areas – LMA – Eurostat) (Eurostat 2007).

A következőkben kitérünk az egész országot lefedő, funkcionális térségek lehatárolásának nemzetközi gyakorlatára, és kísérletet teszünk a hazai foglalkoztatási térszerkezet feltárásával az urbánus és a rurális térségek egy lehetséges meghatározására.

A városi és a nem városi területek egész országot lefedő rendszere

Az egész országot lefedő rendszerek kialakítására az egyik első alkalmazás az USA-ban született, amelyet egy 1998. évi közlemény jelentetett meg (U. S. OMB 1998). A kialakított városi területek komplementereként jelenik meg a nem városi területek fogalma, amely az USA vidéki területeit kívánta így definiálni. Ennek a megközelítésnek az alkalmazását mutatja be a Területi Statisztika 2008/4. számában megjelent könyvismertetés (Kulcsár 2008). A további alkalmazások az amerikai kezdeményezésekre épültek, de kezdetben nem eredményezték meghatározott térségek alapvetően funkcionális lehatárolását.

* A foglalkoztatás területi-települési szerkezete Magyarországon címmel a Statisztikai Szemle 2008. évi decemberi számában megjelent cikk alapján. (Előadásként is elhangzott 2008. decemberében az V. Település-földrajzi Konferencián, Szombathelyen.)

¹ Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet – Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD).

Kísérletek az adminisztratív és a funkcionális rendszerek országos alkalmazására

Az európai megközelítések közül ki kell emelni a nemzeti statisztikai hivatalok egész országot lefedő rendszereinek kialakítására vonatkozó törekvéseit. Franciaországban már az 1990-es évek elején kísérletek történtek a Mezőgazdasági, Élelmiszeipari, Halászati és Vidékfejlesztési Minisztérium² kezdeményezésére a szolgáltatások egész országot lefedő rendszerének településszintű felmérésére. Ezt a kezdeményezést a vidékfejlesztés kérdéseinek vizsgálatához 1998-ban megismételték, majd összekapcsolták az INSEE által kezdeményezett, az INRA és a DATAR³ által támogatott megközelítéssel, amely a foglalkoztatottság és a szolgáltatások területi szerkezetének bemutatására tett kísérletet, előbb az 1999. évre vonatkozóan, majd a 2000. évi népszámlálás alapján 2002-ben (INSEE 1999, Vallés 2002).

Az Eurostat által kezdeményezett, egész országot lefedő, funkcionális rendszerek

Az Eurostat a tagországok szakértői számára tartott 2007. évi munkaértekezletet követően – a DG REGIO kezdeményezésére – felmérte, hogy az egyes országok nemzeti statisztikai hivatalai a foglalkoztatás napi munkaerő-vonzási intenzitása alapján kialakítottak-e egész országot lefedő munkaerő-vonzási körzeteket, s ha igen, a körzetek határainak megállapításakor milyen eljárásokat alkalmaztak az ingázási intenzitások „szétválasztására”.

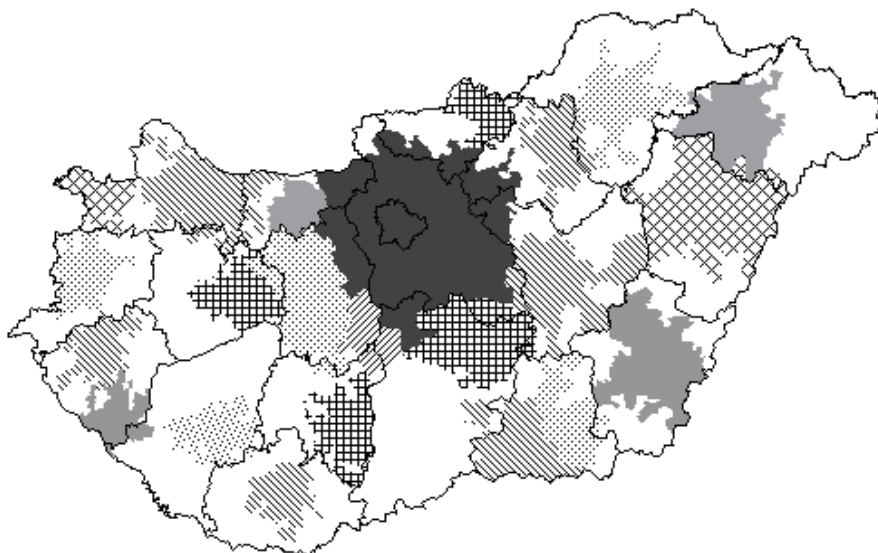
A válaszok alapján 2008 nyarára ez a kép alakult ki: a 27 tagország közül 11 (Belgium, Dánia, Németország, Észtország, Görögország, Franciaország, Olaszország, Hollandia, Szlovákia, Svédország és az Egyesült Királyság) jelezte, hogy rendelkezik a legutóbbi (2000 körüli) népszámlálás alapján kialakított, egész országot lefedő, foglalkoztatási körzeteken alapuló lehatárolással.

Két tagország, Finnország és Magyarország jelezte, hogy „csak” részleges lehatárolással rendelkezik. (Magyarországon ezek Budapest és a 22 megyei jogú város napi munkaerő-vonzási területei.) Hazánk esetében az Eurostat részére megküldött, lehatárolt 23 munkaerő-piaci körzetnél (LMA-nál) azokat a településeket „kapcsoltuk” a központi településhez, ahonnan legalább 40 fő ingázott naponta a központba. Tekintettel arra, hogy nem az egész országot lefedő rendszerről van szó, ez a felosztás nem méri Budapest és a 22 megyei jogú város mellett a többi központ és alközpont vonzását. Budapest és az egyes megyei jogú városok körzeteit abban az esetben módosítottuk, ha keresztvonzás érvényesült a 23 központ és az egyes települések között (itt az ingázási intenzitás döntött a hovatartozásról), vagy a térbeli összefüggések, a szomszédsági elv megkívánta, hogy egy-egy települést beemeljünk az adott központ övezetébe. Természetesen a 2001. évi népszámlálásnak a foglalkoztatottak napi ingázására és közlekedésére vonatkozó adatai alapján, közel az egész országot lefedő, a keresztvonzást és az ingázás módját figyelembe vevő vizsgálatokra is lenne lehetőség, erre azonban eddig nem fogalmazódott meg igény (KSH Népszámlálás 2003a, 2003b).

2 Ministère de l' Agriculture de l' Alimentation de la Pêche et des Affaires Rurales.

3 Institut National de la Statistique et des Etudes (INSEE); French National Institute for Agricultural Research (INRA); Délégation à l' Aménagement du Territoire et à l' Action Régionale (DATAR).

1. ábra

Budapest és a megyei jogú városok napi munkaerő-ingázási övezete, 2001

Megjegyzés: Azok a települések, ahonnan a bejárók száma 40-nél több, összefüggő területek, korrekciókkal!
Forrás: KSH, 2008. Faluvégi Albert.

Lengyelország és Portugália arról adott tájékoztatást, hogy tervezi ilyen térfelosztás bevezetését, míg 12 további tagország közölte, hogy nincs ilyen térfelosztása, s egyelőre nem is tervezi kialakítását.

Az egész országot lefedő LMA-körzetekkel bíró 12 országból 9 közölte, hogy a területi tervezésben valamilyen szinten használják ezt a felosztást. A körzetek kialakításánál a központba bejárók aránya általában 65 és 85% között mozgott, Franciaországban ez az arány 40% volt. A szomszédsági építőkockák (alapegységek) – két kivétellel – LAU 2 szintű önkormányzatok voltak. Németországban az alapegységek NUTS 3 szintűek, az Egyesült Királyságban a LAU 1 szinthez közelítők voltak.

Az LMA-felosztást alkalmazó országok zöménél a rendszer „csak” az ország területére terjed ki. Kivételt az Egyesült Királyság és Svédország képez. Előbbinél a felosztás átfogja Anglia, Skócia és Wales rendszerét is, míg Svédország esetében kapcsolódik a többi skandináv ország LMA-felosztásához.

A foglalkoztatás területi szerkezete Magyarországon

A következőkben kísérletet teszünk egy magyarországi, az egész országot lefedő, funkcionális rendszer kialakítására a foglalkoztatás területi szerkezete alapján. A lehatárolás alapját a 2001. évi népszámlálás foglalkoztatási információi adják, ezek között kitüntetett szerepük van a foglalkoztatottak napi ingázási adatainak.⁴

⁴ A lehatárolás támaszkodik a dán Christian Wichmann Matthiesen 1999. évi tanulmányára és az INSEE által koordinált francia térszerkezeti felosztásra.

A foglalkoztatási központok rendszere jól követi az ország gazdasága területi szerkezetét, ugyanakkor jellemzi az urbánus és a rurális – a városi és a vidéki – térségek területi eloszlását is. Tény, hogy 2001 óta voltak mozgások az egyes térségek foglalkoztatási szerkezetében, ugyanakkor az alapvető tendenciák a munkaerő-felvétel adatai alapján értékelve nem változtak olyan mértékben, hogy egy ilyen vizsgálat létjogosultságát alapjaiban megkérdőjelezzék.

1. táblázat

A foglalkoztatotti létszám és az aktivitási arány alakulása régióként*

Régió	A foglalkoztatottak			Foglalkoztatási ráta, %	
	száma, ezer fő		számának változása, %		
	2000	2008	2008/2000	2000	2008
Közép-Magyarország	1172,9	1246,9	106,3	53,4	55,9
Közép-Dunántúl	446,3	459,4	102,9	52,3	53,7
Nyugat-Dunántúl	431,3	424,7	98,5	55,9	54,9
Dél-Dunántúl	358,4	335,5	93,6	46,9	45,1
Észak-Magyarország	429,6	410,2	95,5	43,7	43,7
Észak-Alföld	508,9	513,1	100,8	43,6	44,8
Dél-Alföld	508,8	489,6	96,2	48,7	47,9
<i>Ország összesen</i>	<i>3856,2</i>	<i>3879,4</i>	<i>100,6</i>	<i>49,6</i>	<i>50,3</i>

* A munkaerő-felvétel adatai alapján.

A következő népszámláláshoz kötődően, 2012–2013 között érdemes lenne kialakítani egy a foglalkoztatás szerkezetén alapuló területi rendszert, amihez adalékkal szolgálhat ez a lehatárolás is.

Az urbánus és a rurális foglalkoztatási központok meghatározása

Az új, egész országot lefedő rendszer kialakításánál a nemzetközi gyakorlatban már ismert *kétlépcsős modellt* alkalmaztuk. A modellben az *első lépcső a központok meghatározása*.

A *foglalkoztatási központokat* az adott településen, helyben dolgozó foglalkoztatottak száma alapján állapítottuk meg. Ez az adat mutatja, hogy a település gazdasági szervezetei, intézményei hány helyi lakost és más településről bejáró dolgozót foglalkoztatnak. Jellemző tekintve funkcionális települési mérőszám, az adott település nagyságát, gazdaságának méretét és munkaerővonzását egyaránt jellemzi.

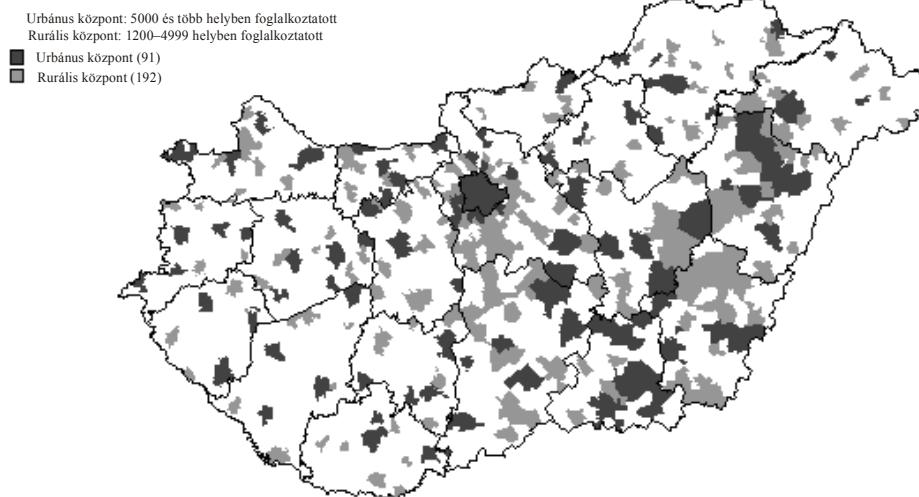
Egy-egy megyében azokat a településeket tekintettük urbánus/városias foglalkoztatási központoknak, ahol a helyben foglalkoztatottak száma a 2001. évi népszámlálás adatai szerint elérte vagy meghaladta az 5000 főt.

A vizsgálat során *91 település mutatkozott urbánus foglalkoztatási központnak* (mind-egyikük város). A 91 urbánus központban lakott 2008 elején az ország népességének 52,1%-a és a 2001 elejei összes foglalkoztatott 58,2%-a, ugyanakkor itt dolgozott a foglalkoztatottak több mint 70%-a, mintegy 322 ezer bejáró többlettel.

Az urbánus központok között a 2001 elején 856 ezer fő helyben foglalkoztatottal bíró Budapest mellett Debrecen, Győr, Miskolc, Székesfehérvár, Pécs, Szeged és Nyíregyháza helyben foglalkoztatottjainak a száma helyezkedett el 50–87 ezer között. 30–50 ezer főnyi helyben foglalkoztatottal rendelkezett nyolc város: Kecskemét, Szombathely, Szolnok, Veszprém, Zalaegerszeg, Kaposvár, Békéscsaba és Eger. A 15–30 ezer helyben foglalkoztatottat felmutató 13 város élén Dunaújváros, Sopron, Tatabánya, Nagykanizsa és Szekszárd volt, ezeket Salgótarján, Hódmezővásárhely, Vác, Gyöngyös, Baja, Gödöllő, Jászberény és Mosonmagyaróvár követte. 10–15 ezer helyben foglalkoztatottal bírt 20 város, míg 5–10 ezer közöttivel további 42.

2. ábra

Magyarország foglalkoztatási központjai a 2001. évi népszámlálási adatai alapján

Forrás: Faluvégi Albert, 2008.

A lakónépességet tekintve az alföldi urbánus központok súlya – a település/város-szerkezetből adódóan – megelőzi a közép-dunántúli és a nyugat-dunántúli arányt, míg az előzőeknél alacsonyabb népességarányú Észak-Magyarország mellett e központok népességhányada Dél-Dunántúlon volt a legalacsonyabb.

2. táblázat

Az urbánus központok főbb adatai régiók szerint

Régió	Központ ^{a)}	Lakónépesség, 2008. január 1.	Népsűrűség, fő/km ² , 2008. január 1.	A foglalkoztatottak száma, 2001	A helyben foglalkoztatottak száma, 2001	Bejárók–eljárók egyenlege, 2001
Közép-Magyarország	14	2 082 834	1 437	887 694	983 412	95 718
Közép-Dunántúl	15	517 643	411	226 180	264 331	38 151
Nyugat-Dunántúl	12	489 450	413	218 731	274 468	55 737
Dél-Dunántúl	11	404 771	356	158 958	186 715	27 757
Észak-Magyarország	11	457 207	477	170 364	210 862	40 498
Észak-Alföld	13	608 870	196	227 818	261 656	33 838
Dél-Alföld	15	671 376	193	257 546	287 632	30 086
<i>Összesen</i>	<i>91</i>	<i>5 232 151</i>	<i>416</i>	<i>2 147 291</i>	<i>2 469 076</i>	<i>321 785</i>

a) A települések száma a 2002. január 1-jei, a városok száma a 2008. január 1-jei közigazgatási állapot szerint.

A helyben foglalkoztatottak eloszlása – két kivétellel – a népességeloszlást követte. A kivételt a nyugat-dunántúli és az észak-alföldi régió jelenti, ahol az előző pozíciója – a magasabb bejáró többlet miatt – felcserélődik az utóbbival.

Az urbánus központok mellett meghatároztuk a *rurális/vidéki foglalkoztatási központokat* is. Az egyes megyékben azokat a településeket tekintettük rurális/vidéki foglalkoztatási központoknak, ahol a helyben foglalkoztatottak száma a 2001. évi népszámlálás adatai szerint meghaladta az 1200 főt, ugyanakkor 5000 fő alatt maradt.

3. táblázat

A rurális központok főbb adatai régiók szerint

Régió	Központ	Ebből: város	Lakónépesség, 2008. január 1.	Nép- sűrűség, fő/km ² , 2008. január 1.	A foglalkoz- tatottak száma, 2001	A helyben foglalkoz- tatottak száma, 2001	Bejárók- eljárók egyenlege, 2001
Közép-Magyarország	42	24	465 407	250	161 246	100 731	-60 515
Közép-Dunántúl	25	20	159 024	110	62 650	54 493	-8 157
Nyugat-Dunántúl	15	12	79 688	100	34 122	38 691	4 569
Dél-Dunántúl	19	17	123 398	122	46 072	48 371	2 299
Észak-Magyarország	20	17	147 064	149	47 836	51 349	3 513
Észak-Alföld	36	34	315 998	85	97 113	89 266	-7 847
Dél-Alföld	35	30	277 651	63	91 336	78 357	-12 979
<i>Összesen</i>	<i>192</i>	<i>154</i>	<i>1 568 230</i>	<i>110</i>	<i>540 375</i>	<i>461 258</i>	<i>-79 117</i>

Az elemzés során 192 település – köztük 154 város – mutatkozott rurális/vidéki foglalkoztatási központnak. A 192 rurális központban lakott 2008 elején az ország népességének 15,6%-a és a 2001 elejei összes foglalkoztatott 14,6%-a, itt dolgozott a foglalkoztatottak 13,2%-a, közel 80 ezer eljáró többlettel.

A rurális központok több mint egyötöde a közép-magyarországi régióban van, itt él a központok népességének és foglalkoztatottjainak mintegy háromtizede, itt dolgozik a helyben foglalkoztatottak 22%-a, az eljárók több mint 60 ezres többlete mellett. A közép-magyarországi régió agglomerációs sajátosságaiból adódóan – sok város, népes falvak – alakultak ki ezek az arányok, itt a rurális központoknak „csak” 57%-a város.

A többi régió közül a legtöbb rurális központ – a településszerkezetből is adódóan – az alföldi régiókban van. Az észak-alföldi régióban a rurális központok majdnem mindegyike város, ezekben a második legmagasabb a népesség, a foglalkoztatottak aránya, valamint a helyben dolgozók hányada is, közel 8 ezer eljárói többlet mellett. A legalacsonyabb a rurális központok száma, valamint népességük és foglalkoztatottjaik aránya a nyugat-dunántúli, a dél-dunántúli és az észak-magyarországi régióban.

Az urbánus és a rurális foglalkoztatási központok kiterjesztése, övezeteik meghatározása

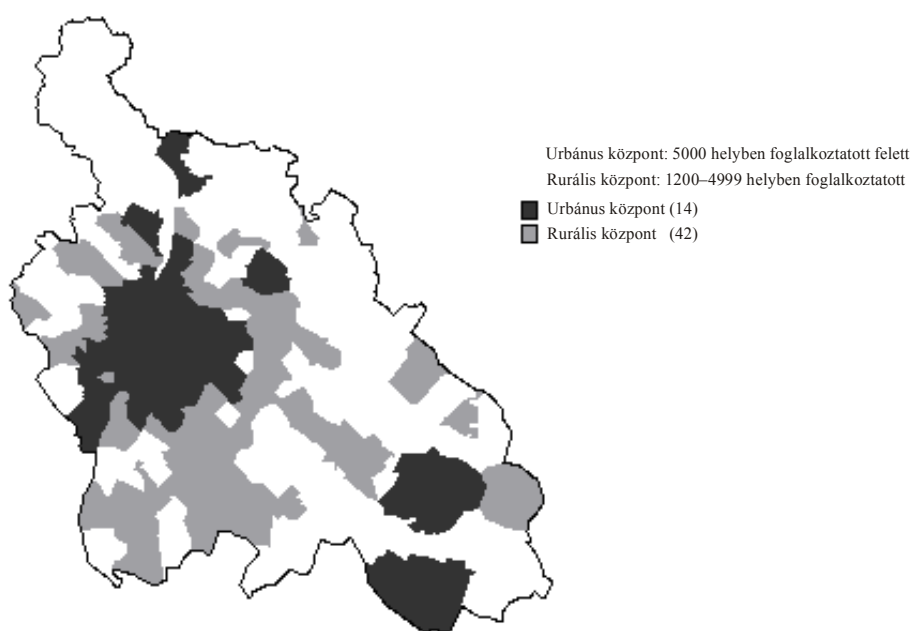
Az alkalmazott kétlépcsős modellben a második lépcső a foglalkoztatási központok kiterjesztése, övezeteik meghatározása. Egy-egy központ esetében azokat a szomszédos településeket tekintettük az övezetbe tartozónak, amelyek foglalkoztatottjaiból a naponta ingázók legalább 40%-a jár be az adott központba dolgozni, tehát a kapcsolat intenzitá-

sa elég erős. (A hazai adottságok mellett az övezetek „építőkövei” a települések, azaz a LAU 2 egységek.)

A központok övezeteinek meghatározása során elsőként az urbánus központok gyűrűit határoztuk meg, ugyanis – elsősorban a főváros körzetében – egy-egy rurális központ egyben egy urbánus központ gyűrűjébe is tartozhat, s erre a kettősségre is tartalmi megoldást kellett találni.

3. ábra

*Budapest és Pest megye foglalkoztatási központjai
a 2001. évi népszámlálás adatai alapján*

Forrás: Faluvégi Albert, 2008.

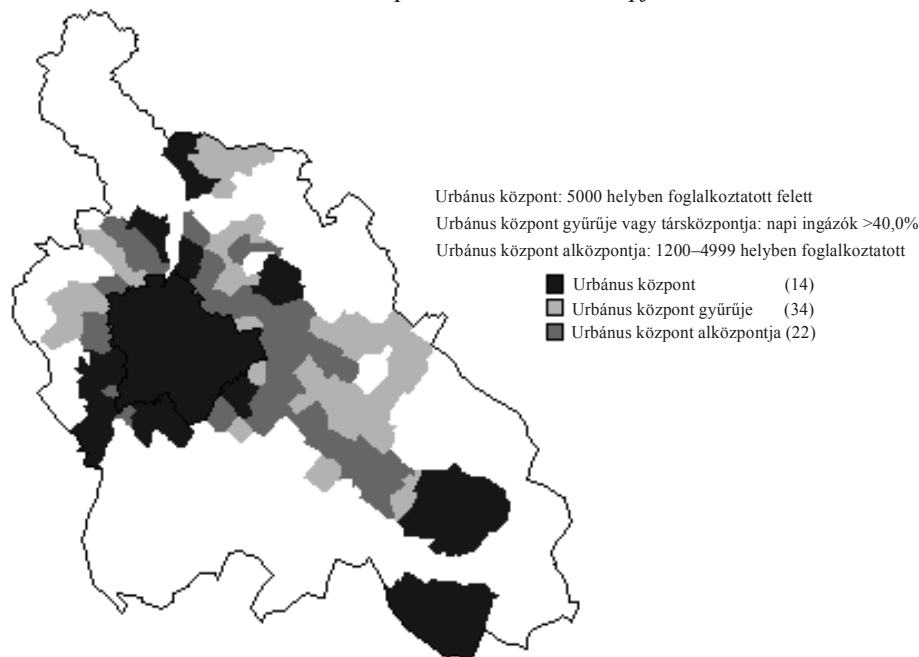
Az urbánus központok övezeteinek meghatározása azért is élvezett elsőbbséget, mivel a több urbánus központhoz, de alacsonyabb intenzitással kapcsolódó települések körét is meg kívántuk állapítani. Azokat a településeket tekintettük többcentrumú településeknek, amelyek a naponta ingázók legalább 33,3%-ával, de kevesebb mint 40%-ával több urbánus központhoz is kapcsolódtak.

A vizsgálathoz a 2001. évi népszámlálásból a foglalkoztatottak napi ingázási adatainak 3135-ször 3135-ös mátrixát használtuk, amelyet megyei részmatrixok alapján értékeltünk. A megyénkénti vizsgálatot a térbeli kapcsolatok ellenőrzése s a szomszédsági kapcsolatok értékelése tette szükségessé, amelyhez 500 ezres alaptérképeket és a MapInfo 7.5-ös szoftverét vettük igénybe.

Kiindulásként Budapestet és Pest megyét vizsgáltuk, itt volt legmagasabb az urbánus és a rurális központok száma, s itt volt várható a legösszetettebb kapcsolatrendszer.

4. ábra

Budapest és Pest megye urbanus központjai, azok gyűrűje és alközpontjai a 2001. évi népszámlálás adatai alapján

Forrás: Faluvégi Albert, 2008.

Budapesthez és Pest megye 13 urbanus központjához a megyén belül 56 település – ebből 14 város – kapcsolódik az oda bejáró napi ingázók 40%-os vagy magasabb arányával. Az urbanus gyűrűt alkotó 56 településből 22 rendelkezik 1200–4999 helyben foglalkoztatottal. Ezek a települések az első minősítést felülírva, az urbanus gyűrű alközpontjának minősülnek, csökkentve a rurális központok számát.

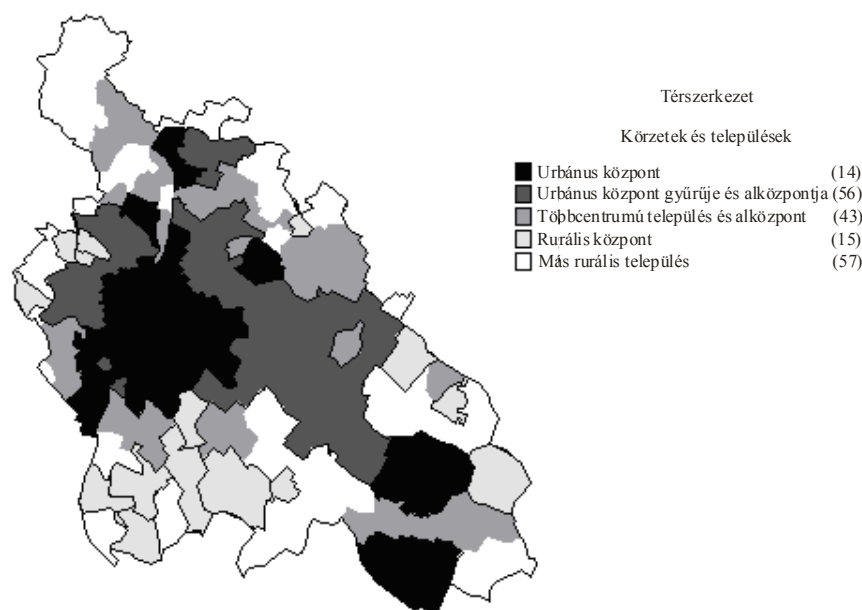
A több urbanus centrumhoz kötődő települések is urbanus kategóriába tartozók, ugyanakkor az urbanus körzeteknek nem alkotótelepülései. Pest megyében összesen 43 többcentrumú település – közöttük 7 város – van, amelyek napi ingázóinak 33,3–40,0% közötti aránya több urbanus központhoz kapcsolódik. A 43 többcentrumú településből 11-ben dolgozik 1200–4999 fő, így ezek is az urbanus kategóriába tartozó települések alközpontjai, tovább csökkentve a rurális jellegű központok számát.

A 15 rurális központnak nincs gyűrűje, nincs olyan település a megyében, amely ezekhez a központokhoz erősen vonzódná, elérve a napi ingázók legalább 40%-os arányát. A rurális központok közötti vonzás itt nem településtípus- és térségalkotó kategória.

Azok a települések, amelyek nem foglalkoztatási központok, nem tartoznak sem valamelyik urbanus vagy rurális központ körzetébe, sem a többcentrumú települések közé, a más rurális települések kategóriáját alkotják, amelyekből Pest megyében 57 van (közülük mindössze 3 város).

5. ábra

*Budapest és Pest megye urbanus és rurális körzetei
a 2001. évi népszámlálás adatai alapján*

Forrás: Faluvégi Albert, 2008.

A kialakított településkategóriák és a szomszédsági elv alapján határozzuk meg a konkrét foglalkoztatási körzeteket. *Az urbanus körzet lehet egycentrumú vagy többcentrumú, attól függően, hogy a központi magot adó településnek van-e urbanus központ szomszédja vagy sem.* Ha van, akkor az urbanus körzet policentrikus, s abba beletartozik a központok urbanus gyűrűjét alkotó valamennyi település, függetlenül attól, hogy az urbanus gyűrű alközpontja-e vagy sem. Az egycentrumú urbanus körzetnek csak egy központja van, s a körzetbe tartozik a gyűrűjének valamennyi települése, amennyiben van legalább 40,0%-os bejáróarányal bíró szomszédos település.

Ha az urbanus központokat más központ(ok)hoz erősen vonzó, annak (azoknak) gyűrűjét alkotó települések választják el egymástól, azok különálló körzeteket alkotnak, függetlenül attól, hogy gyűrűk települései és/vagy többcentrumú települések ékelődnek-e közéjük.

A többcentrumú települések (alközpontjaikat is ideértve) nem kapcsolódnak körzetekhez és nem is alkotnak körzeteket. A kategóriájukat alkotó települések ugyanakkor az urbanus térségek részei.

A rurális körzetek egycentrumúak, s a vonzáskapcsolat erőssége dönti el, van-e gyűrűt alkotó szomszédos településük.

A szomszédsági elv alapján nem kerültek be egy-egy körzet gyűrűjébe az erős vonzást mutató, de földrajzilag össze nem tartozó települések. Ugyanakkor az úgynevezett zárványok esetében minimális engedményt tettünk a vonzás intenzitásának 40,0%-os határából, esetenként 1–2 %-os eltérést engedve meg.

A kiindulásként vizsgált Budapest és Pest megye esetében hat urbánus körzetet alakítottunk ki. Ezek: Budapest és társközpontjainak körzete 60 településsel; Szentendre, Gödöllő, Nagykőrös és Cegléd egy-egy településes körzete, valamint Vác 11 településes körzete (ebből 5 település Nógrád megyéhez tartozik). Az urbánus körzetek mellett a megyében 15 rurális körzet van, gyűrűje egyik központi településnek sincs.

A túlnyomóan urbánus és a túlnyomóan rurális térségek Magyarországon

A foglalkoztatottság területi-települési szerkezetét vizsgálva a kapott országos eredmények szerint a túlnyomóan urbánus térségek adják az ország területének több mint egyharmadát, népességének közel héttizedét. Ezekben a térségekben él a foglalkoztatottak közel háromnegyede, itt dolgozik a foglalkoztatottak több mint háromnegyede, 12 ezer fő bejáró többlettel.

A túlnyomóan urbánus térségekben 83 urbánus foglalkoztatási körzet van, 91 központi és 705 gyűrűt alkotó településsel. A 83 urbánus körzetből Budapest körzetében van 8 társközpont, a többi körzet egyközpontú, monocentrikus. A túlnyomóan urbánus térségekhez tartozik a 280 többcentrumú település, a népesség és a foglalkoztatottak 5% körüli arányával.

4. táblázat

A túlnyomóan urbánus és a túlnyomóan rurális térségek összefoglaló adatai

Térségek, településtípusok	Település	Város, 2008. január 1.	Lakó- népesség, 2008. január 1.	Átlagos település- nagyság, lakos, 2008. január 1.	A foglal- koztatottak száma, 2001	A helyben foglalkoz- tatottak száma, 2001	Bejárók- eljárók egyenlege, 2001 ^{a)}
<i>Túlnyomóan urbánus térségek</i>	1076	128	6 980 297	6 487	2 737 063	2 748 701	11 638
1. Urbánus központ	91	91	5 232 151	57 496	2 147 291	2 469 076	321 785
2. Urbánus központ gyűrűje	705	24	1 234 343	1 751	415 536	190 144	-225 392
3. Többcentrumú települések	280	13	513 803	1 835	174 236	89 481	-84 755
<i>Túlnyomóan rurális térségek</i>	2 059	170	3 065 104	1 489	952 982	753 667	-199 315
4. Rurális központ	152	127	1 153 931	7 592	394 663	373 830	-20 833
5. Rurális központ gyűrűje	91	0	69 504	764	18 689	7 677	-11 012
6. Más rurális települések	1 816	43	1 841 669	1 014	539 630	372 160	-167 470
<i>Ország összesen</i>	3 135	298	10 045 401	3 204	3 690 045	3 502 368	-187 677

a) Az eljárók és a bejárók száma az országos adatokat tekintve a változó munkahelyen dolgozók számával és a naponta külföldre eljárók számával tér el egymástól (ennyivel több az eljáró, mint a bejáró).

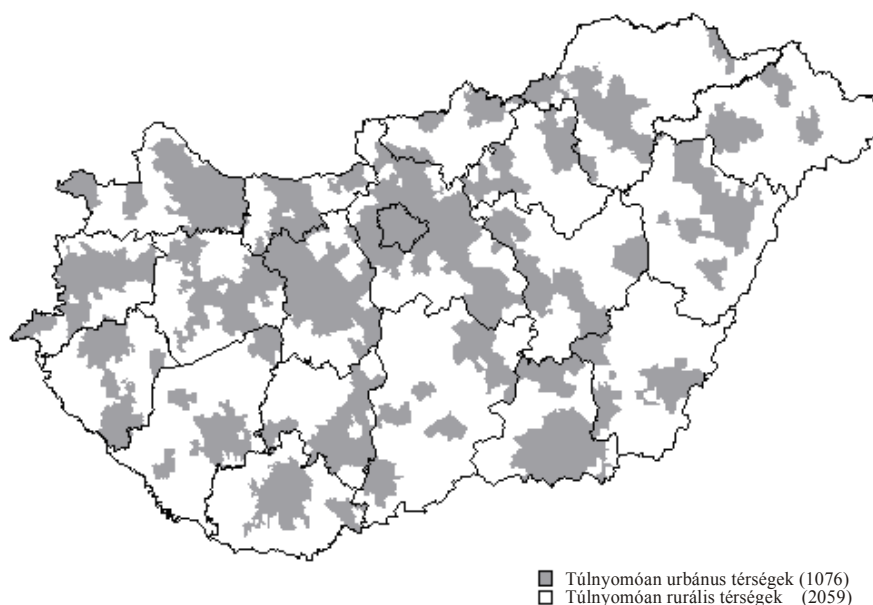
Az urbánus foglalkoztatási körzetek átlagos népessége közel 78 ezer fő. Az urbánus pólusok településeinek átlagos népessége 57 ezer, a gyűrűt alkotó településeké 1751, a többcentrumú településeké 1835 fő 2008 elején.

A túlnyomóan rurális térségek területe az ország területének közel kétharmada, s itt van a települések mintegy kétharmada is, közöttük 170 várossal. Ugyanakkor a település-szerkezeti adottságok mellett a rurális térségek az ország népességének „csak” háromtizedét, foglalkoztatottainak egynegyedét adják. Ezekben a térségekben a helyben dolgozók aránya – a közel 200 ezer eljáró többlet mellett – alig haladja meg az egyötödöt.

A túlnyomóan rurális térségekben 152 rurális körzet van, ezek mindegyike egyközpontú. A 152 központból 127 város. A rurális központok közül 39-nek van gyűrűje, 113 önállóan alkot körzetet.

6. ábra

*Magyarország túlnyomóan urbánus és rurális térségei
a 2011. évi népszámlálás adatai alapján*

Forrás: Faluvégi Albert, 2008.

A túlnyomóan rurális térségek településeinek döntő hányadát a rurális központokba nem tartozó települések adják: számuk 1816, közöttük 43 várossal. Népességhányaduk közelíti az egyötödöt, itt él a foglalkoztatottak közel másfél tizede. Ezeken a rurális településeken dolgozik a foglalkoztatottak több mint egytizede, 188 ezer fős eljáró többlet mellett.

A rurális körzetek átlagos népessége mintegy 8 ezer fő. A rurális központok átlagos népessége 7600, a gyűrűjükbe tartozó településeké 764, a körzetekbe nem tartozó rurális településeké 1014 fő 2008 elején.

Az urbánus és rurális körzetek régiókénti eloszlásának főbb jellemzői követik a körzetközpontok esetében bemutatott tendenciákat. Az urbánus körzeteknél Budapest és agglomerációja meghatározza a közép-magyarországi dominanciát. Ugyanitt a legalacsonyabb az urbánus körzetek száma, de a népesség hányada közelíti, a foglalkoztatottaké éppen meghaladja a 40%-ot.

A többi régióból az urbánus körzetekben a népesség hányada viszonylag magasabb az alföldi régiókban, ugyanakkor a legalacsonyabb a dél-dunántúli és az észak-magyarországi régióban. A foglalkoztatottak esetében a nyugat-dunántúli régió hányada megelőzi az alföldi régiókét, míg a dél-dunántúli és az észak-magyarországi régió relatív hátránya e vonatkozásban számottevőbb.

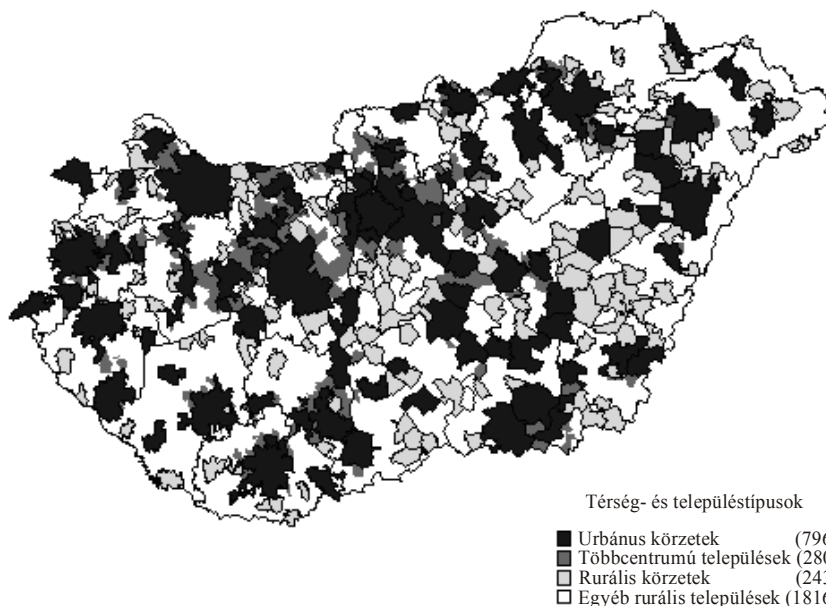
5. táblázat

Az urbánus és a rurális körzetek adatai régiók szerint

Régiók	Az urbánus körzetek				A rurális körzetek			
	száma	népesség, 2008. január 1.	átlagos népesség	foglalkoztatottai, 2001	száma	népesség, 2008. január 1.	átlagos népesség	foglalkoztatottai, 2001
Közép-Magyarország	6	2 490 586	415 098	1 026 930	15	126 764	8 451	43 659
Közép-Dunántúl	15	652 091	43 473	275 781	18	124 602	6 922	49 099
Nyugat-Dunántúl	12	702 819	58 568	300 774	14	81 435	5 817	34 655
Dél-Dunántúl	11	514 401	46 764	194 130	18	128 020	7 112	47 104
Észak-Magyarország	11	628 521	57 138	221 352	19	166 666	8 772	52 671
Észak-Alföld	13	730 082	56 160	260 373	35	331 248	9 464	99 851
Dél-Alföld	15	747 994	49 866	283 487	33	264 700	8 021	86 313
<i>Összesen</i>	<i>83</i>	<i>6 466 494</i>	<i>77 910</i>	<i>2 562 827</i>	<i>152</i>	<i>1 223 435</i>	<i>8 049</i>	<i>413 352</i>

A 152 rurális körzet közel 45%-a a két alföldi régióban van, itt él a rurális körzetek népességének közel fele, foglalkoztatottainak 44,2%-a. (A két alföldi régió közül az észak-alföldiben valamivel magasabbak az arányok.) A legkevesebb rurális körzet Nyugat-Dunántúlon van, e régióban a legalacsonyabb a rurális körzetek népességének és foglalkoztatottainak a hányada is.

7. ábra

Magyarország urbánus és rurális körzetei, települései a 2001. évi népszámlálás adatai alapján

Forrás: Faluvégi Albert, 2008.

A 83 urbánus körzet között Budapestnek és társközpontjainak 2 millió 325 ezer lakosú térségét három 200 ezer lakos feletti körzet követi, a 2008 eleji lakónépesség szerinti csökkenő sorrendben: Debrecen, Miskolc és Győr térsége. Hat urbánus körzet lakónépessége van 100–200 ezer fő között, ezek: Szeged, Pécs, Székesfehérvár, Nyíregyháza, Kecskemét és Szombathely térsége. Az 50–100 ezres urbánus körzetek száma 14, közöttük van négy megyei jogú város és egy középváros térsége is. Ezek: Szolnok, Kaposvár, Zalaegerszeg, Eger, Veszprém, Tatabánya, Békéscsaba, Dunaujváros, Sopron, Nagykanizsa, Salgótarján, Hódmezővásárhely, Szekszárd és Ózd térsége. 30–50 ezer lakosú 19, 15–30 ezer lakosú 32, és 15 ezer lakos alatti 8 urbánus központ. A legkevesebb lakossal a csak a központból álló Dorog urbánus körzet rendelkezik, népességszáma mindössze 12 ezer fő.

A központi települések vonzerejéből és környezetének településszerkezetéből adódóan 22 urbánus körzet áll 10 vagy több településből. Azon urbánus körzetek, ahol a körzet településszáma 50 feletti: Budapest, Zalaegerszeg, Győr és Pécs térsége. 30–50 közötti a körzet településszáma Szombathely, Kaposvár és Székesfehérvár térségében, 20–30 közötti Miskolc, Nagykanizsa és Eger térségében. Az urbánus körzetek között 22 áll csak a központi településből.

A rurális körzetek népessége és településszáma az eleve kisebb méretű központok okán rendre alacsonyabb az urbánus körzetekénél. A 152 rurális körzetből csak Békés térsége 20 ezer lakos feletti, 15–20 ezer lakos közötti 8, 10–15 ezer közötti 29, 5–10 ezer közötti 85, és 5 ezer alatti 29. A legkevesebb lakossal a csak a központi településből álló Bükkábrány rurális körzet rendelkezik, lakónépessége mintegy 1600 fő.

A körzetet alkotó települések száma alapján a legtöbb, 10 településből álló Fehérgyarmat rurális térsége. 6–9 közötti a települések száma 6, 3–5 közötti 12, és legalább 2 további 22 rurális körzetben. A 152 rurális körzetből 112 csak a központi településből áll.

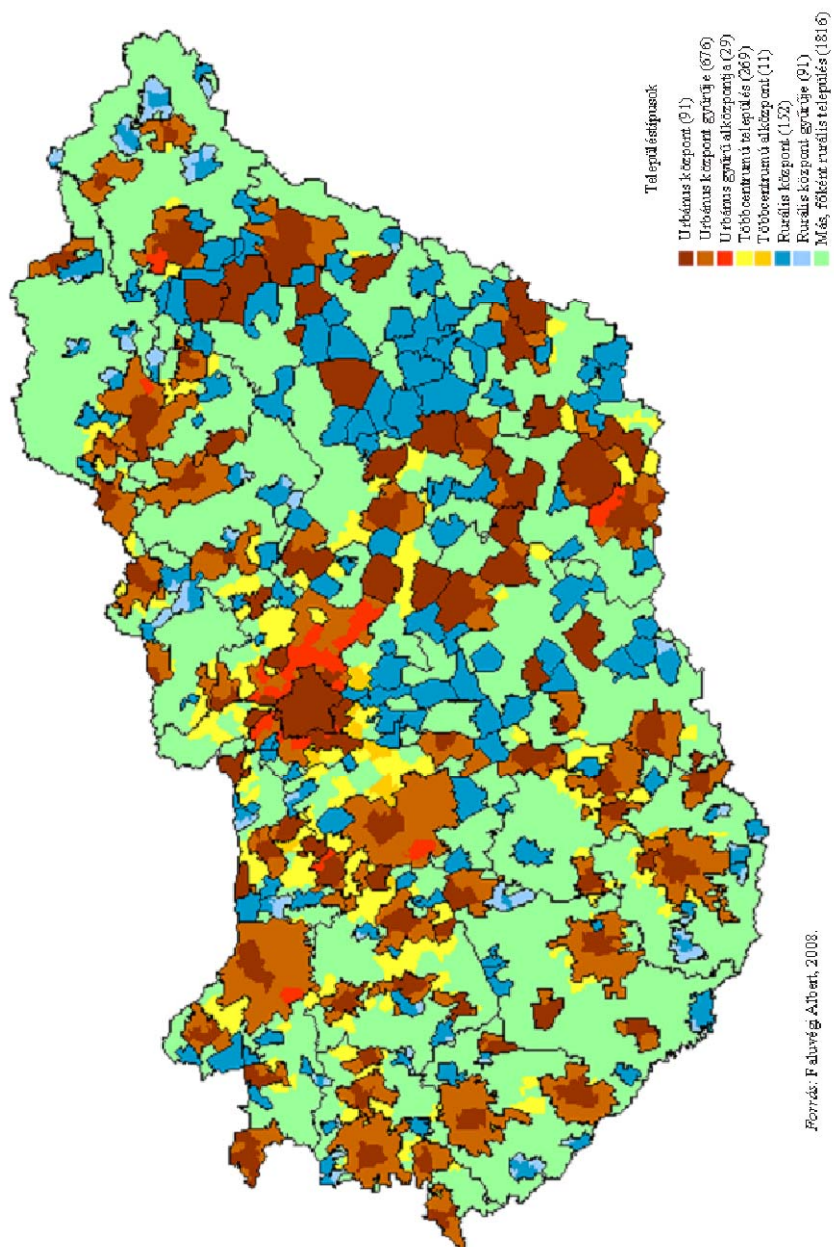
* * *

A bemutatott alkalmazás csak egy a lehetséges hazai, funkcionális térfelosztások közül. Az urbánus és a rurális foglalkoztatási központok méretének a megválasztása és a foglalkoztatottak napi ingázásának vizsgálatakor választott küszöbértékek eleve magukkal hozzák, hogy az így kialakítható körzetek nem fedik le az egész országot. Az egyéb rurális településeket ebben az eljárásban így nem is kötöttük feltétlenül valamilyen központhoz. Ez az a településkör, ahol a térség központjaihoz való kötődés intenzitása gyenge, vagy nem elég erős, s ahol a helyi gazdaság mellett a közösségi és egyéb ellátások színvonala is elég sok kívánnivalót hagy maga után.

Ezeknek a településeknek a részletes vizsgálatát egy másik, a szolgáltatások települési szerkezetét is feltáró, részletes elemzés keretében lehet és kell elvégezni. Egy olyan munka keretében, ahol a települések kapcsolatrendszerét, a centrum–periféria viszonyát a szolgáltatások és intézményeik szintje, színvonala alapján vizsgálják, a városiasodás, a városodás kérdéseit is szem előtt tartva.

Az alkalmazásban közvetlenül 3135 települést vizsgáltunk. A 2002. január 1-je után alakult 17 településre nem álltak rendelkezésre ingázási adatok, besorolásuk egyedileg történik.

8. ábra

A foglalkoztatás központok és körzeteik, a túlnyomóan urbánus és rurális térségek

6. táblázat

*Az urbánus és a rurális körzetek a régiókban, népességük szerinti csökkenő sorrendben**

Régió	Urbánus körzet	Rurális körzet
Közép-Magyarország	Budapest (59), Vác (10), Cegléd, Gödöllő, Nagykőrös, Szentendre	Dabas, Abony, Pilisvörösvár, Nagykáta, Ráckeve, Kiskunlacháza, Piliscsaba, Tápiószéle, Aszód, Dömsöd, Bugyi, Zsámbék, Alsónémedi, Pilisszentiván, Hernád
Közép-Dunántúl	Székesfehérvár (33), Veszprém (12), Tatabánya (1), Dunaújváros (7), Pápa (8), Ajka (5), Tata (3), Esztergom, Mór (8), Várpalota, Komárom (1), Oroszlány, Tapolca (2), Balatonfüred (1), Dorog	Sárbogárd, Bicske (1), Balatonalmádi, Zirc (1), Nyergesújfalú, Kísbér, Ács, Lábatlan (1), Sümeg (1), Enying, Berhida, Martonvásár, Bábolna (1), Devecser (1), Csákvár, Balatonfüzfő, Herend, Nagyigmánd
Nyugat-Dunántúl	Győr (58), Szombathely (40), Zalaegerszeg (61), Sopron (9), Nagykanizsa (26), Mosonmagyaróvár (7), Keszthely (2), Sárvár (9), Körmend (16), Szentgotthárd (12), Celldömölk (4), Kapuvár (3),	Kőszeg (5), Csorna, Lenti (5), Zalaszentgrót, Jánossomorja, Hévíz (2), Vasvár, Letenye (1), Bük (1), Hegyeshalom, Fertőd, Répcelak (2), Jánosháza (2), Beled
Dél-Dunántúl	Pécs (56), Kaposvár (35), Szekszárd (11), Siófok (7), Komló (1), Paks (3), Mohács (5), Dombóvár (2), Bonyhád (6), Nagyatád (2), Marcali (2)	Szigetvár (8), Barcs (2), Tolna, Siklós (1), Tamási, Dunaföldvár, Szentlőrinc (2), Tab (8), Bátaszék, Balatonboglár, Csurgó, Fonyód, Balatonlelle, Bóly (1), Harkány (3), Simontornya, Beremend (1), Taszár
Észak-Magyarország	Miskolc (27), Eger (21), Salgótarján (12), Ózd (10), Gyöngyös (8), Kazincbarcika (8), Tiszaújváros (10), Balassagyarmat (7), Hatvan, Sátoraljaújhely (8), Mezőkövesd (1)	Bátonyterenye (1), Sárospatak (2), Szerencs (2), Pásztó (3), Sajószentpéter, Heves (1), Edelény, Füzesabony (1), Encs (2), Bócs (1), Szikszó (1), Szécsény, Putnok, Mezőcsát, Lőrinci, Tokaj, Rétság, Visonta (1), Bükkábrány
Észak-Alföld	Debrecen (8), Nyíregyháza (8), Szolnok (5), Kisvárd (13), Jászberény (3), Mátészalka (7), Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Törökszentmiklós, Karcag, Mezőtúr, Hajdúnánás, Berettyóújfalú	Nyírbátor (4), Balmazújváros, Fehérgyarmat (9), Püspökladány, Vásárosnamény (5), Tiszavasvári, Újfehértó, Tiszafüred, Hajdúhadház, Kísújszállás, Tiszaföldvár, Nagykálló, Jászapáti (1), Túrkeve, Hajdúdorog, Derecske, Nádudvar, Kunszentmárton, Polgár, Jászárokszállás, Kunhegyes, Nyíradony, Martfű, Fegyvernek, Téglás, Záhony (3), Kaba, Tiszalök, Jászfényszaru, Csenger, Komádi, Kenderes, Rakamaz, Ebes, Biharkeresztes (1)
Dél-Alföld	Szeged (10), Kecskemét (3), Békéscsaba (3), Hódmezővásárhely (3), Baja (4), Gyula, Kiskunfélegyháza (1), Orosháza, Szentes (1), Kiskunhalas, Makó, Szarvas (2), Kalocsa (3), Csongrád, Kiskőrös	Békés, Gyomaendrőd, Kiskunmajsa, Tiszakécske, Mezőberény, Lajosmizse, Sarkad, Szeghalom, Jánoshalma, Kecel, Kunszentmiklós, Dévaványa, Soltvadkert, Bácsalmás (1), Kistelek, Vésztő, Mindszent, Solt, Mezőkovácsháza, Szabadszállás, Kerekegyháza, Tótkomlós, Füzesgyarmat, Battonya, Izsák, Mórahalom, Mezőhegyes, Újkígyós, Mélykút, Kondoros, Kőrösladány, Tompa, Harta

* A központi település neve, zárójelben a körzet többi településének száma.

IRODALOM

- Eurostat (2007): Labour Market Areas. Eurostat working party on regional and urban statistics, doc 12, Luxembourg
- Faluvégi Albert* (2003): A regionális és a városi statisztika az Európai Unió követelményeinek tükrében. Területi Statisztika, 3.
- Faluvégi Albert* (2008): A foglalkoztatás területi-települési szerkezete Magyarországon. Statisztikai Szemle, 12.
- Fóti János – Lakatos Miklós* (2004): Területi mobilitás a munka világában. Foglalkoztatottság és munkanélküliség c. sorozat 4. kötete, készült az Országos Foglalkoztatási Alapítvány támogatásával
- Gerőházi Éva – Tosics Iván* (2005): A nagyvárosi régiók lehetséges szerepe az Európai Unió kohéziójának erősítésében, különös tekintettel a lisszaboni folyamatra, a versenyképesség növelésének kihívására és a harmadik kohéziós jelentésre. Városkutatás Kft. az MTRFH megbízásából
- INSEE (1999): Inventaire communal, 1998
- Kapitány Gabriella – Lakatos Miklós* (2005): A munkaerő napi mozgása és közlekedése a budapesti kerületekben és a fővárosi agglomerációban. Területi Statisztika, 2–3.
- KSH-FÖMI (1997): Remote Sensing and Urban Statistics: Delimitation of the Urban Agglomeration of Budapest, Test of Delineating Enumeration Districts in the Zugló District. EU-CESD Communautaire projekt, Budapest
- KSH Népszámlálás (2003a): Foglalkoztatási és napi ingázási adatok – 2001. évi népszámlálás, 7. kötet
- KSH Népszámlálás (2003b): A foglalkoztatottak napi közlekedése – 2001. évi népszámlálás, 14. kötet
- KSH Népszámlálás (2005): A munkaerő napi mozgása, 1980–2001 – 2001. évi népszámlálás, 29. kötet
- Kulcsár László* (2008): A vidéki társadalom előtt álló kihívások Amerikában (könyvismertetés). Területi Statisztika, 4.
- OECD (2005): Territorial Rewievs. Competitive Cities in the Global Economy, Paris
- Pumain, D.* (1999): Summary report on 2.2. Typology of cities and urban–rural relationships. ESDP, Paris
- U. S. Office of Management and Budget (1998): Federal Register, Part III.: Alternative Approaches to Defining Metropolitan and Nonmetropolitan Areas. Notice – <http://www.census.gov/population/www/estimates/98-33676.pdf>
- U. S. Census Bureau (2000): Metropolitan and Micropolitan Statistical Areas. Metropolitan Standard Rewiev Project (MASRP). <http://www.census.gov/population/www/estimates/masrp.html>
- Vallés, V.* (2002): Organisation territoriale de l' emploi et des services, INSEE. The Map: http://www.insee.fr/fr/ffc/docs_ffc/tv2002.pdf
- Wichmann Matthiessen, C.* (1999): Proposal for definition: European Functional Urban Area (EFUA). SPESP study program – Item 2.2: Urban Typology, Copenhagen
- Kulcsszavak:* nagyvárosi városkörzetek, foglalkoztatási központok, urbánus térségek, foglalkoztatottak napi ingázása.

Resume

In the developed countries the recognition, that dynamically developing cities and their regions play an outstanding role in the development of the country and the regions, has been attained for several decades. Relevant examinations started in the USA, then spreading over to Canada and other OECD countries. New regional and local examinations were launched. Distinction between urban and rural areas started again, which was necessary for the evolving policies of rural development. New light has been cast on the role of cities in the development of their regions, pole theory came in the foreground.

In line with the dominance of the well-established regional distribution the demand for determination and use of functional regional units gained strength through focusing on the role of metropolises/large cities or by using a system of urban zones covering the total area of the country without overlap.

In the article the author details the international practice for delimitation of functional areas covering the total area of the country and attempts to define urban and rural areas through the delineation of the domestic employment spatial structure. The delimitation uses works of the Danish Christina Wichmann Matthiessen and the French spatial division coordinated by INSEE.